

Krzysztof Kostka

Uniwersytet Zielonogórski

CMENTARZ WOJENNY ARMII RADZIECKIEJ IM. KUTUZOWA W BOLESŁAWCU

Śladem pozostałym po działaniach II wojny światowej na terenie dzisiejszego powiatu bolesławieckiego są cmentarze wojenne. Ich obecność świadczy o zaciętym charakterze walk oraz o tragicznym losie ludności cywilnej, którą na te tereny przywiodły różne wojenne drogi. Zgodnie z postanowieniami konwencji genewskich oraz polską ustawą z 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych¹ szczątki ofiar pochowano na cmentarzach wojennych. Na obiektach tych pogrzebani są głównie żołnierze, na niektórych znajdują się również mogiły osób cywilnych, a także i poza nimi znajdują się prochy ofiar nazistowskiego terroru, którym nadano formę bezimiennych zbiorowych mogił².

Po 1945 r. wokół pomnika Kutuzowa zlokalizowano cmentarz oficerów Armii Radzieckiej. Powstanie owego cmentarza spowodowało, że miejsce to stało się dla Rosjan symbolem dwóch wojen ojczyznianych. Rosjanie dla uczczenia swoich poległych zakładali cmentarze w miejscach reprezentatywnych, przeważnie były to centra miast lub tereny położone przy głównych trasach komunikacyjnych. Cmentarz im. Kutuzowa położony jest przy trasie z Bolesławca do Zgorzelca, była to główna droga prowadząca do przejścia granicznego z Niemcami.

W niniejszym opracowaniu poruszono problematykę powstania, konserwacji oraz prac remontowych na wyżej wymienionym obiekcie. W znacznym stopniu chodzi przede wszystkim o znaczenie tego miejsca za czasów PRL i poniesione nakłady na jego utrzymanie. Dbanie o wygląd tego miejsca dla władz lokalnych oraz władz radzieckich było priorytetem w obustronnych stosunkach. Trzeba również zaznaczyć, że to strona polska ponosiła większość wydatków z tym związanych.

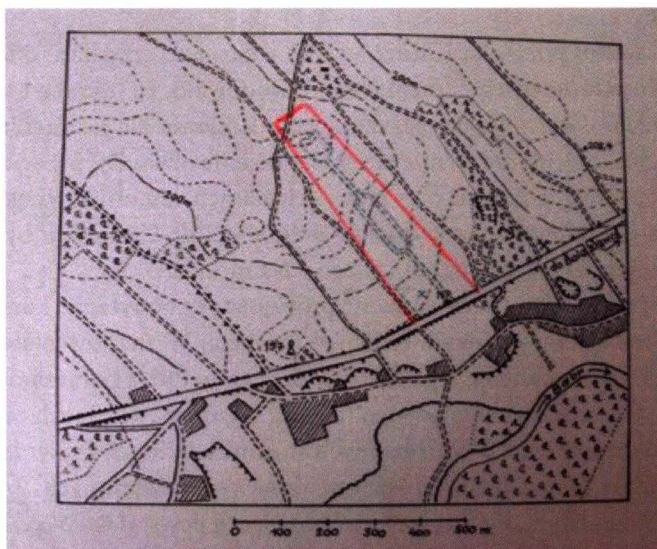
Cmentarz wojenny im. Kutuzowa w Bolesławicach powstał w 1945 r. Położony jest na terenie falistym piaszczysto-żwirowym, jego powierzchnia zajmuje 4,1 ha. Długość ogrodzenia wynosi ok. 950 m. Ogrodzenie wykonane jest z wapienia pińczowskiego na zaprawie z wapna hydraulicznego. Między słupami ogrodzenia znajdują się kraty

¹ Dz.U. z dn. 28.03.1933 r., nr 39, poz. 311; www.pck.pl [15.05.2009].

² G. Trzaskowska, *Cmentarze wojenne na Dolnym Śląsku*, [w:] *Dolny Śląsk 1945 – Dolny Śląsk 2005*, red. B. Cybulski, Wrocław 2006, s. 77.

żelazne o wysokości 2 m zakończone grotami żeliwnymi, pomalowane olejną farbą grafitową. Cmentarz ma kształt wydłużonego trapezu, w jego podstawie znajduje się wzniesienie, na którym umieszczony jest pomnik Kutuzowa, na drugim wzniesieniu również stoi pomnik. Pośrodku cmentarza jest niecka, w której usytuowano drogę główną, betonową, przecinaną przez schody. Z prawej strony wejścia na cmentarz umieszczono część parkową o powierzchni 0,3 ha. Wejście główne z bramą żelazną i dwiema furtkami zlokalizowane jest przy drodze. Pylony umieszczone przy wejściu wykonane są z cegły pełnej na zaprawie wapienno-cementowej, obłożone piaskowcem kunowskim. Schody i chodnik są z piaskowca śląskiego trzeciej grupy twardości. W półkolistych niszach pylonów znajdują się rzeźby z piaskowca. Na ścianach frontowych pylonów wmurowano dwie tablice marmurowe z napisami rytymi w dwóch językach: polskim i rosyjskim³.

Pierwsza płyta z polsko-rosyjską inskrypcją informuje: „TU SPOCZYWA SERCE M. I. KUTUZOWA WIELKIEGO DOWÓDCY PATRIOTY ROSYJSKIEGO, KTÓREGO WOJSKA WYZWOLIŁY SVOJĄ OJCZYZNĘ OD NAJAZDU NAPOLEOŃSKIEGO 1812-1813”. Na drugiej płycie zamieszczono: „WIECZYSTA CHWAŁA BOHATEROM RADZIECKIM POLEGŁYM W WALCE O WYZWOLENIE SWOJEJ OJCZYZNY I NARODÓW EUROPY SPOD JARZMA FASZYSTOWSKIEGO 1941-1945”.

Ryc. 1. Mapka cmentarza im. Kutuzowa (ze zbiorów Muzeum Ceramiki w Bolesławcu)

³ Muzeum Ceramiki w Bolesławcu [dalej MC], Opis techniczny do kosztorysu na remont alei głównej na cmentarzu im. Kutuzowa w Bolesławicach, s. 1-2; Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej APWr], o/Lubań, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Bolesławcu [dalej PPRN], sygn. 1244, s. 1; APWr, Urząd Wojewódzki Wrocławski we Wrocławiu [dalej UWW], sygn. XIII/161, s. 63-64.

Wokół pomnika Kutuzowa urządzono cmentarz, na którym spoczywają żołnierze 7 Korpusu Pancernego Gwardii gen. mjr. wojsk panc. Siergieja Iwanowa i 31 Dywizji Piechoty płk. Iwana Chilczewskiego wchodzących w skład 1 Frontu Ukraińskiego⁴.

Pomnik Kutuzowa został umieszczony w miejscu, dokąd dotarł Kutuzow w pogoni za Napoleonem i skąd musiał zawrócić z powodu choroby. Monument wykonany przez kamieniarza J.M. Böhma (Młodszeo) stanął w miejscu, gdzie 8 maja 1813 r. pochowane zostały w cynowej trumience trzewia Kutuzowa. Wykonawcą tej trumienki był bolesławiecki mistrz August Jenke. Po zniszczeniu pierwszego pomnika przez żołnierzy francuskich drugi został ufundowany przez starszą córkę Kutuzowa i gen. hrabiego von Sacken, którzy przeznaczyli na ten cel odpowiednio 32 i 24 dukaty. 27 sierpnia 1814 r. o godz. 14 odbyła się uroczystość poświęcenia pomnika z udziałem miejscowego 14 Regimentu landwery, burmistrza Kürbisa, pastora Senftlebena, prałata von Stechow i wielu innych osób dowiezionych tu z miasta 12 powozami⁵. Pomnik – w formie złamanej kolumny symbolizującej przerwane nagle życie, zwieńczonej dębowym wieńcem, symbolem bohaterstwa – mieścił w cynowej trumience trzewia marszałka. Na antycznym cokole wykuto z czterech stron napis w języku rosyjskim i niemieckim: КНЯЗЬ КУТУЗОВ СМОЛЕНСКИЙ ПЕРЕСНИЛСЯ ИЗ СЕЙ ЖИЗНИ К СПАНИЮ 16/28 АПРЕЛЯ 1813. I po drugiej stronie: FÜRST KUTUSOFF SMOLENSKY SCHLUMMERT IN EIN BESSERES LEBEN HINÜBER AM 16/28 APRIL 1813 („Książę Kutuzow Smoleński śpi w oczekiwaniu wieczystego życia 28.04.1813”)⁶.

Ryc. 2. Straż honorowa przy pomniku Kutuzowa w 1945 r. (ze zbiorów autora)

⁴ A. Bober-Tubaj, K. i G. Matoryn, *Śladami słynnych Europejczyków. Szlaki piesze w Bolesławcu*, Bolesławiec 2006, s. 20; APWr, UWW, sygn. XIII/161, s. 63-64.

⁵ M. Olczak, *Kampania 1813. Śląsk i Łużyce*, Warszawa 2004, s. 69-70.

⁶ *Ibidem*.

W rocznicę 200-lecia urodzin Kutuzowa, czyli 5 września 1945 r., na cmentarzu odsłonięto tryumfalne wrota. W uroczystym otwarciu nekropolii wziął udział marszałek Konstanty Rokossowski, który był głównodowodzącym Północnej Grupy Wojsk Armii Czerwonej z siedzibą w Legnicy⁷.

W 1948 r. stanem pomnika Kutuzowa i cmentarza żołnierzy radzieckich zainteresował się sztab marszałka Rokossowskiego. W sierpniu 1948 r. mieszana komisja polsko-radziecka dokonała pierwszej wizji lokalnej wyżej wymienionych obiektów. Stwierdzono wiele uchybień i wnioskowano o przeprowadzenie prac konserwacyjnych i naprawczych.

Na podstawie protokołu z lustracji stanu cmentarzy radzieckich znajdujących się na terenie powiatu bolesławieckiego z 19 lutego 1949 r. przedstawiono katastrofalny obraz mauzoleum Kutuzowa. Cmentarz został wybudowany przez jeńców włoskich, którzy nie posiadali doświadczenia i odpowiednich materiałów do budowy tego obiektu. Teren nie został zdrenowany podczas budowy i często ulegał zalaniom. Pomniki zostały wybudowane bez fundamentów, co powodowało ich zapadanie się. Według ekspertyzy całkowity koszt dokonania napraw i renowacji miał wynosić 5 000 000 zł⁸.

Architekt Powiatowy w Bolesławcu, Maksymilian Weinstock, poinformował 17 czerwca 1949 r. Urząd Wojewódzki we Wrocławiu, że specjalny wysłannik Rządu Radzieckiego major architekt Georgy wybrał projekt nagrobków, a ostateczną decyzję w tej sprawie podjął marszałek Konstanty Rokossowski. W tym celu oddelegowano na dwa miesiące czterech kamieniarzy ze Zjednoczenia Kamieniołomów ze Świdnicy, którzy mieli wykonać nagrobki⁹.

Urząd Wojewódzki we Wrocławiu poinformował 8 września 1949 r. Ministerstwo Administracji Publicznej Departament Polityczny o kwocie kosztorysowej na wykonanie nagrobków w wysokości 8 812 055 zł. Projekt przewidywał wprowadzenie poprawek w rozkładzie mogił na cmentarzu, przez co uzyskano bardziej harmonijną kompozycję całości nekropolii. Wybudowano 15 zespołów grobów poczwórnych, 19 kompleksów grobów potrójnych, 9 kompleksów grobów podwójnych oraz 4 zespoły grobów pojedynczych. Na głowicę przewidziano granit różowy, rabatki, obramowania grobów wykonano z granitu szarego, a krawężniki i posadzki z piaskowca czerwonego. Wszystkie prace wykonano w terminie do 7 listopada tego samego roku. Przeprowadzono prace kamieniarskie, rozbiórkowe ziemne i betonowe oraz prace montażowe nowych nagrobków¹⁰.

16 września 1949 r. przypadała 204 rocznica śmierci marszałka M. Kutuzowa. W tym dniu do Bolesławca przybyły delegacje krajowe i zagraniczne oraz wybitne osobistości Związku Radzieckiego. Przed tymi uroczystościami zarządzono uporząd-

⁷ *Ibidem*, s. 70.

⁸ APWГ, UWW, sygn. XIII/161, s. 63-64, 70.

⁹ *Ibidem*, s. 91, 93.

¹⁰ *Ibidem*, s. 121-122.

kowanie cmentarzy wojennych oraz pomników i miejsc wokół nich. Niestety nie udało się do tego czasu wykonać wszystkich prac i kolejny raz przełożono termin oddania cmentarza. Z powodu tej sytuacji przybyła na uroczystość delegacja radziecka nie kryła swojego niezadowolenia ze stanu rzeczy¹¹.

Pojawiły się również kłopoty związane z finansowaniem prac na cmentarzu oraz znalezieniem i dostarczeniem materiałów budowlanych. Kolejny termin, 7 listopada, nie został dotrzymany i dopiero 26 listopada 1949 r. dokonano wstępnego odbioru wykonanych prac. Jednocześnie zlecono wykonanie dziewięciu poprawek. Sytuacja powtórzyła się 17 grudnia 1949 r., gdy stwierdzono, że prace poprawkowe, które miały być wykonane, przeprowadzono niedbale. Wynioskować można, że robotnicy nie przykładali się do pracy podczas renowacji pomników i cmentarza¹².

Zgodnie z planem na 1950 r. Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Bolesławcu (PPRN) uporządkowało cmentarz bohaterów Armii Radzieckiej, na cmentarzu Kutuzowa obramowano groby i wstawiono tablice. Koszt tych prac wyniósł 58 000 zł. Na tymże cmentarzu odrestaurowano pomnik za kwotę 30 000 zł. Ostatecznie prace na cmentarzu przyjęto 24 czerwca 1950 r. Już rok później przeprowadzono kolejne działania, co sugeruje stan zaniedbania samego cmentarza. Na prace związane z uporządkowaniem i rozbudową cmentarza im. Kutuzowa w Bolesławicach, prowadzone od 1 września do 31 października 1951 r., wydano 199 500 zł¹³.

PPRN w Bolesławcu uzyskało kredyt na uporządkowanie i rozbudowę cmentarza w Bolesławicach. 27 października 1951 r. zwrócono się o wydanie zezwolenia na rozpoczęcie robót budowlanych, które uzyskano 3 listopada 1951 r.¹⁴

Szczegółowy wykaz robót w zakresie grobownictwa wojennego województwa wrocławskiego na 1951 r. przewidywał dla powiatu bolesławieckiego kwotę 14 910 zł¹⁵.

Tab. 1. Roczne koszty dekoracji nekropolii

Cmentarz	Prace do wykonania	Koszt w zł
Cmentarz im. Kutuzowa w Bolesławcu	obsadzenie kwiatami 160 grobów	3 600
	pięć trwałych wieńców	900
	dekoracja cmentarza 2 razy w roku	4 500
	razem	9 000

Źródło: APWr, PWRN we Wrocławiu, Wydz. GKiM, sygn. V/20, zestawienie własne.

¹¹ *Ibidem*, s. 136.

¹² A. Olejniczak, A. Bober, Z. Mazur, *Michaił Iłlarionowicz Kutuzow w Bolesławcu*, „Siedlisko. Dziedzictwo kulturowe i tożsamość społeczności na Ziemiach Zachodnich i Północnych”, Poznań 2005, nr 2.

¹³ APWr, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej [dalej PWRN], Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej [dalej Wydz. GKiM], sygn. V/20; APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1242, s. 67; APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1243.

¹⁴ APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1242, s. 153-154.

¹⁵ APWr, PWRN, Wydz. GKiM, sygn. V/20.

Z dokumentów archiwalnych wynika, że na cmentarzu im. Kutuzowa w Bolesławicach 6 sierpnia 1951 r. znajdowało się 141 poległych żołnierzy radzieckich pochowanych w 141 mogiłach pojedynczych. Taki stan rzeczy utrzymuje się do dzisiaj. Współcześnie mauzoleum Kutuzowa jest miejscem wiecznego spoczynku nie tylko poległych i zmarłych oficerów, ale również żołnierzy o niższej randze wojskowej. Ogółem na cmentarzu spoczywa: 1 generał major, 14 pułkowników, 18 podpułkowników, 24 majorów, 19 kapitanów, 17 starszych lejtnantów, 23 lejtnantów, 11 młodszych lejtnantów, 2 starszych sierżantów, 2 sierżantów, 2 młodszych sierżantów, 3 starszych szeregowych, 1 technik trzeciego stopnia oraz 4 żołnierzy o nieustalonym stopniu wojskowym¹⁶.

W latach 1954-1955 nastąpiły rozbudowa i konserwacja nekropolii, które głównie dotyczyły ogrodzenia, pomników oraz pielęgnacji grobów i terenów zielonych. Koszt wykonania ogrodzenia pochłonął sumę 3 617 134, 13 zł na rzecz Zjednoczonego Budownictwa Wojskowego nr 31, a za naprawę i konserwację pomników oraz schodów Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane w Legnicy otrzymało 1 200 000 zł. Utrzymanie tego cmentarza finansowano ze środków Ministerstw Gospodarki Komunalnej oraz Kultury i Sztuki. Formalnie cmentarze wojenne żołnierzy radzieckich znajdowały się pod opieką władz radzieckich, jednakże nie parcytowały one w tym przedsięwzięciu. Koszty utrzymania tego obiektu były bardzo wysokie i co roku pochłaniały znaczące sumy na konserwację i utrzymanie terenów zielonych.

23 stycznia 1954 r. PPRN w Bolesławcu spisało protokół w sprawie doprowadzenia do odpowiedniego stanu cmentarza Armii Radzieckiej w Bolesławicach i znajdującego się na nim obelisku. Po przeprowadzeniu oględzin przedstawiono następujące wnioski:

1. Dokonana renowacja murów oporowych i schodów od cmentarza i drogi do kolumny Kutuzowa zrealizowana w 1951 r. przez Spółdzielnię Pracy „Fundament” w Bolesławcu na skutek niewłaściwego użycia materiałów oraz niewłaściwego wykończenia tych robót wykazuje konieczność odnowienia na dzień dzisiejszy powyższego obiektu.
2. Obelisk znajdujący się na cmentarzu uległ pęknięciu, a boczne obeliski wykazują poważne odpryski w cokole.
3. Pawilon wymaga przeprowadzenia robót zabezpieczających przez przykrycie dachu, konserwacji ścian drewnianych, drobnych napraw drzwi i okien wraz z malowaniem oraz pomostów. Drewniane ogrodzenie uległo zniszczeniu.
4. Od pomnika z sercem Kutuzowa do pomnika zwycięstwa prowadzi aleja o długości 250 m wyłożona płytami cementowymi. Cały obiekt wymaga ogrodzenia od 1500 do 1600 m.b. oraz zazielenienia całego terenu o powierzchni w przybliżeniu 2 ha.

¹⁶ APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1243.

Dowództwo Armii Radzieckiej prosiło, aby całość prac została wykonana do 1 maja 1954 r. Wniosek ten uznano za słuszny, ale ze względu na doświadczenie nabyte przy odbudowie podobnych obiektów zaproponowano termin ukończenia wszystkich robót budowlanych i konserwacyjnych do 1 września¹⁷.

Minister Gospodarki Komunalnej, Feliks Baranowski, 20 lutego 1954 r. pisał do Centralnego Biura Studiów i Projektów Budownictwa Komunalnego w Warszawie w sprawie wydania oddziałowi we Wrocławiu polecenia wykonania w terminie do 1 kwietnia 1954 r. skróconej dokumentacji projektowo-kosztorysowej na odbudowę cmentarza żołnierzy Armii Radzieckiej w Bolesławicach. Dokumentacja miała obejmować następujące prace:

1. Rozbiórka pomnika na cmentarzu i wybudowanie nowego identycznego z betonu zbrojonego z oblicowaniem kamieniem piaskowcowym.
2. Rozbiórka muru oporowego, jak również balustrad przy schodach od strony pomnika Kutuzowa i ustawienie od nowa z betonu zbrojonego.
3. Rozbiórka murków okalających wejście na cmentarz i wybudowanie jak w punkcie 2.
4. Naprawa dwóch pomniczków na cmentarzu przez umocowanie części kamiennych oraz obłożenie piaskowcem okrągłych cokołów dotychczas otynkowanych.
5. Odnowienie i ogrodzenie cmentarza oraz wszystkich napisów na pomnikach i grobach¹⁸.

W dniu 3 kwietnia 1954 r. PPRN w Bolesławcu spisało protokół dotyczący drobnych napraw na Cmentarzu Bohaterów Armii Radzieckiej w Bolesławicach. Postanowiono, że drobne naprawy brukarskie i budowlane zostaną rozpoczęte 6 kwietnia 1954 r. Termin zakończenia wymienionych robót ustalono na 17 kwietnia 1954 r. PPRN w Bolesławcu zleciło to Miejskiemu Przedsiębiorstwu Remontowo-Budowlanemu w Bolesławcu (MPRB)¹⁹.

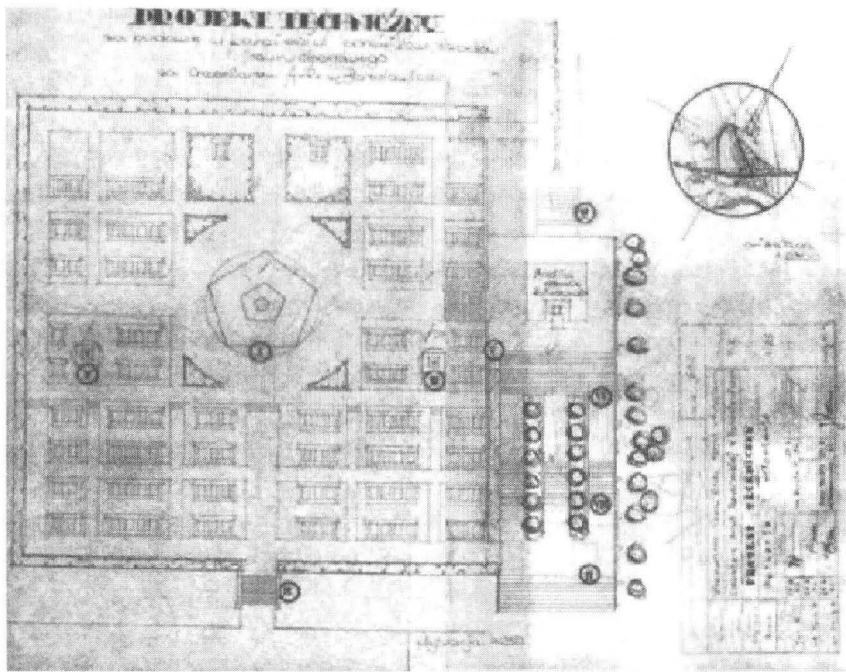
Tego samego dnia Wojewódzki Zarząd Przedsiębiorstw i Urzędzeń Komunikacyjnych we Wrocławiu potwierdził odbiór dokumentacji technicznej (trzy teczki) na przebudowę Cmentarza Bohaterów Armii Radzieckiej w Bolesławicach²⁰.

¹⁷ *Ibidem*, sygn. 1273, s. 4-5.

¹⁸ *Ibidem*, s. 1.

¹⁹ *Ibidem*, s. 2.

²⁰ *Ibidem*, s. 3.

Ryc. 3. Projekt techniczny Cmentarza im Kutuzowa z 1954 r. Źródło: APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1499, s. 5

14 lutego 1955 r. w Bolesławicach odbyły się rozmowy pomiędzy przedstawicielami Dowództwa Wojsk Armii Radzieckiej i Delegatem Rządu PRL w Legnicy. Rozmowy dotyczyły ustalenia danych do założeń projektu uporządkowania i zazielenienia terenu cmentarza Armii Radzieckiej. Przedstawiciele Armii Radzieckiej wysunęli następujące sugestie:

1. W związku z wykonaniem schodów z piaskowca prowadzących do kolumny na mogile serca Kutuzowa, rozpoczynającą aleję do pomnika zwycięstwa, należy całą tę aleję wyłożyć płytami z piaskowca.
2. Wzdłuż alei powinny się znajdować kamienne ławki, a w lasku obok ławki i stoły dla zwiedzających.
3. Teren po obu stronach alei powinien być zazieleniony i ukrzewiony.
4. Przewidziano budowę studni dla celów ogrodniczych²¹.

W Legnicy 18 lutego 1955 r. podpisano umowę pomiędzy Prezydium Powiatowej Rady Narodowej Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej a Miejskim Przedsiębiorstwem Remontowo-Budowlanym w Legnicy. Przedsiębiorstwo to podjęło się wykonania przebudowy Cmentarza Bohaterów Armii Radzieckiej w Bolesławicach

²¹ MC w Bolesławcu, Odpis Sprawozdania z dnia 14 lutego 1955.

do 30 kwietnia 1955 r. zgodnie z dokumentacją techniczną. Koszt tych prac oszacowano na 350 000 zł²².

W dniu 16 marca 1955 r. w Warszawie zawarto umowę pomiędzy Dyrekcją Muzeum Śląskiego we Wrocławiu a Pracownią Konserwacji Zabytków w Warszawie na zaprojektowanie i wykucie w piaskowcu dwóch rzeźb żołnierzy radzieckich do ogrodzenia cmentarza w Bolesławicach. Ogólny koszt wykonania rzeźb ustalono na 128 955 zł na podstawie załączonego kosztorysu. W kosztorysie popełniono błąd przy wpisywaniu kwot i rzeczywista cena wynosiła 129 855 zł, w tym: rzeźba 122 100 zł, materiały 2755 zł, transport 5000 zł²³.

Na podstawie dokumentacji zgromadzonej przez Muzeum Ceramiki w Bolesławcu wiadomo, że do umowy zawartej 9 września 1954 r. pomiędzy Muzeum Śląskim we Wrocławiu a Zjednoczeniem Budownictwa Wojskowego nr 31 dołączono porozumienie dodatkowe podpisane 9 kwietnia 1955 r. W niniejszym porozumieniu ustalono ogólny koszt robót na sumę 3 607 900 zł²⁴.

Sprawozdanie z przebiegu całości robót montażowo-budowlanych i ogrodzeniowych na cmentarzu im. Kutuzowa w Bolesławicach sporządzono 16 maja 1955 r. Wykonanie dokumentacji zlecono w końcu miesiąca lutego 1954 r. Wojewódzkiemu Biuru Projektów Budownictwa Komunalnego we Wrocławiu przez Centralny Zarząd Przedsiębiorstw i Urzędzeń Komunalnych w Warszawie. Dokumentację robót ogrodzeniowych wykonało Państwowe Konserwatorium Zabytków w Warszawie. Realizację elementów kamiennych powierzono Zakładom Kamienia Budowlanego we Wrocławiu i w Bolesławcu 5 kwietnia 1954 r.²⁵

Prace wykonane na cmentarzu zostały podzielone między dwóch inwestorów: Ministerstwo Gospodarki Komunalnej zajęło się robotami wewnątrz cmentarza, które objęły przebudowę trzech pomników, muru oporowego oraz siedmiu kompletów schodów o ogólnej wartości 1 200 000 zł; Ministerstwo Kultury i Sztuki miało wykonać prace ogrodzeniowe obejmujące całość ogrodzenia, wykonanie dwóch pylonów i bramy wejściowej na głównej osi cmentarza oraz podjazdu na ogólną wartość ok. 3 500 000 zł²⁶.

Przeprowadzenie robót zlecono Miejskiemu Przedsiębiorstwu Remontowo-Budowlanemu w Legnicy, które miało wykonać prace resortu Ministerstwa Gospodarki Komunalnej, oraz Zjednoczeniu Budownictwa Wojskowego nr 31 we Wrocławiu, które miało się zająć pracami resortu Ministerstwa Kultury i Sztuki²⁷.

²² APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1273.

²³ MC w Bolesławcu, Umowa z dnia 16 marca 1955.

²⁴ MC w Bolesławcu, Odpis porozumienia dodatkowego nr UM-12/55.

²⁵ APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1273.

²⁶ *Ibidem.*

²⁷ *Ibidem.*

Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane w Legnicy rozpoczęło inwestycje od 23 sierpnia 1954 r., z kolei Zjednoczenie Budownictwa Wojskowego nr 31 we Wrocławiu rozpoczęło je na dobre we wrześniu 1954 r. Termin zakończenia prac wyznaczono na 31 grudnia 1954 r. Z kilku powodów przesunięto go na 27 kwietnia 1955 r., ale mimo to nie został dotrzymany²⁸.

W dokumentacji niedotrzymanie terminów tłumaczono w następujący sposób:

1. Wykonane projekty okazały się niezgodne i po porównaniu ich niemożliwe do realizacji bez uprzednich poprawek i zmian. W wyniku tego odpadły dwa komplety schodów wejściowych o wartości 80 000 zł, z których jedne znajdowały się już na placu budowy, a obróbka drugich została wstrzymana. Z powodu niedokładnej inwentaryzacji zaistniała konieczność wykonania dodatkowych 14 nowych elementów kamiennych potrzebnych do muru oporowego, pominięto także 92 różne elementy kamienne oraz zaniżono liczbę płytek okładzinowych do muru oporowego o 272 sztuki. W projekcie uwzględniającym roboty ogrodzeniowe przyjęto taką liczbę m.b., że pomnik „Zwycięstwa” pozostałby 50 m za ogrodzeniem.
2. Kolejnym czynnikiem hamującym prace było wadliwe wykonanie elementów kamiennych przez Zakłady Kamienia Budowlanego we Wrocławiu, gdzie w toku montażu stwierdzono duże niezgodności i odchylenia w porównaniu z rysunkami roboczymi. Poszczególne elementy, w liczbie 19, musiały być wykonane jeszcze raz przez wyżej wymieniony zakład. Poza tym dokonano wielu poprawek na miejscu przez pracowników tych zakładów, jak również w czasie montażu.
3. Ostatnim powodem była słaba operatywność kierownictwa wykonującego roboty, u którego uwidaczniał się brak właściwej organizacji pracy. Nie przygotowano odpowiedniego dźwigu do podnoszenia kamieni oraz tłumaczono się brakiem fachowych sił roboczych. W drugiej połowie kwietnia 1955 r. w wyniku zagrożenia terminu ukończenia prac PPRN w Bolesławcu było zmuszone zatrudnić dodatkowo 20 ludzi do pracy, w tym 10 murarzy. Zorganizowano także wiele akcji społecznych do oczyszczenia cmentarza. Mimo tych zabiegów terminu nie dotrzymano i ponownie przedłużono²⁹.

W trakcie robót powstał problem wynikający z różnicy poziomu schodów wykonanych przez Miejskie Przedsiębiorstwo Remontowo-Budowlane w Legnicy (różnicę wyrównano w ciągu późniejszych prac). Natomiast główna brama wejściowa była w toku realizacji³⁰.

Odbiór ogrodzenia Cmentarza Bohaterów Armii Radzieckiej w Bolesławicach wykonanego na zlecenie Muzeum Śląskiego we Wrocławiu nastąpił 20 stycznia 1956 r. na podstawie umów zawartych ze Zjednoczonym Budownictwem Wojskowym nr 31:

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

9 września 1954 r. nr UM-3/54, 9 kwietnia 1955 r. nr UM-12/55, 15 października 1955 r. nr UM-12a/55. Roboty zostały wykonane w czasie od 1 października 1954 r. do 10 grudnia 1955 r. Obiekt został przyjęty do użytku z wyszczególnionymi w załączonym do niniejszego protokołu wykazie brakami. W wyżej wymienionym wykazie zapisano:

1. Uzupelnienie spoin w słupach ogrodzenia i nakrywach cokołu na odcinku od pylonu do słupa narożnego od strony miasta.
2. Uszczelnienie zaprawą miejsc łączenia krat z ogrodzeniem.
3. Uzupelnic trzy brakujace groty.
4. Osadzić klamki przy bramie głównej.

Muzeum Śląskie zostało zobowiązane do uzupełnienia braków w terminie do 15 lutego 1956 r. Złożono także wnioski o przebudowę powiązania schodów przy pylonach ze schodami wejściowymi ze względu na zbyt dużą pochyłość podestu. Prace te wykonano do 30 kwietnia 1956 r.³¹

Na podstawie sprawdzonego przez Pracownię Konserwacji Zabytków w Warszawie kosztorysu wykonawczego „Budowy ogrodzenia cmentarza Bohaterów Armii Radzieckiej w Bolesławicach” uzgodniono całkowity koszt robót wykonanych w latach 1954-1955 przez Zjednoczenie Budownictwa Wojskowego nr 31 we Wrocławiu na kwotę 3 617 134,73 zł. Kosztorys generalny został zatwierdzony przez Ministra Kultury i Sztuki decyzją z 13 kwietnia 1956 r.³²

Po wykonaniu całości robót 23 października 1956 r. nastąpiło przekazanie Cmentarza Armii Radzieckiej w Bolesławicach. 15 października zgłoszono kilka niedociągnięć, m.in.: część alejek nie została uwalowana, nie uporządkowano terenu budowy, nie dosadzono uschniętych drzewek, nie dokończono koszenia trawy, a także zabrakło ławek i stolików parkowych³³.

Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Bolesławcu (PMRN) zawiadomiło 28 czerwca 1966 r. PPRN w Bolesławcu, na podstawie wniosku Komisji Budownictwa i Gospodarki Komunalnej MRN z dnia 6 czerwca 1966 r., że z dniem 1 stycznia 1967 r. zrzeka się sprawowania opieki i wykonywania prac konserwacyjnych na cmentarzu im. Kutuzowa w Bolesławicach na rzecz Gromadzkiej Rady Narodowej w Bolesławicach (GRN). Decydowało o tym położenie nekropolii, która terytorialnie podlegała GRN w Bolesławicach. Przekazanie cmentarza nastąpiło 31 grudnia 1966 r.³⁴

³¹ MC w Bolesławcu, Odpis Protokołu ostatecznego odbioru robót z dnia 20 stycznia 1956, s. 1-3; Odpis Protokołu odbioru obiektów do użytkowania z dnia 20 stycznia 1956; Odpis Wykazu braków dopuszczalnych stwierdzonych przy odbiorze obiektu z dnia 20 stycznia 1956.

³² MC w Bolesławcu, Protokół uzgodnienia faktury końcowej nr 503/55.

³³ MC w Bolesławcu, Odpis pisma do Dyrektora Muzeum Śląskiego z dnia 15 października 1956.

³⁴ APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1244, s. 140.

Nawiązując do tej decyzji, trzeba wyjaśnić rozgraniczenie obowiązków PMRN w Bolesławcu i GRN w Bolesławicach oraz finansowanie inwestycji. Jak wynika z wcześniejszych dokumentów, teren cmentarza znajdował się w obrębie miejscowości Bolesławice i podlegał pod GRN, ale naprawdę opiekę nad tym obiektem sprawowało PMRN w Bolesławcu. Spowodowane to było względami finansowymi, ponieważ GRN dysponowała mniejszymi możliwościami finansowymi niż PMRN. Poza tym istotne znaczenie miała decyzja Ministerstwa Gospodarki Komunalnej z 3 grudnia 1963 r. dotycząca przejęcia utrzymania nekropolii wojennych przez prezydium terenowe rad narodowych, która zakończyła finansowanie inwestycji z budżetu centralnego³⁵. Utrzymanie takiego obiektu było bardzo kosztowne, dlatego też ze względu na powyższą decyzję PMRN w Bolesławcu chciało pozbyć się problemu poprzez przerzucenie obowiązków na GRN w Bolesławicach. Obecnie cmentarz im. Kutuzowa włączony jest do obszaru miasta Bolesławiec i mieści się przy ul. II Armii Wojska Polskiego. Środki na utrzymanie tej nekropolii pochodzą z Urzędu Miasta Bolesławiec oraz Ambasady Federacji Rosyjskiej w RP.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Bolesławcu 20 sierpnia 1966 r. zleciło Wojewódzkiemu Biuru Projektów Budownictwa Komunalnego we Wrocławiu (WBPBK) sporządzenie opracowania orzeczenia technicznego odnośnie do możliwości i spłacalności remontu pomnika na cmentarzu Armii Radzieckiej w Bolesławicach oraz dokumentacji projektowo-kosztorysowej na remont kapitalny tego cmentarza w 1967 r. W odpowiedzi PMRN w Bolesławcu zawiadomiło, że prace porządkowe zostały wykonane, tj. trawa skoszona, rabaty wypielone i oczyszczone z chwastów³⁶.

Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Bolesławcu 7 listopada 1966 r. powiadomiło Wojewódzkie Zrzeszenie Gospodarki Komunalnej we Wrocławiu (WZGK), że zlecono opracowanie dokumentacji na remont cmentarza im. Kutuzowa WBPBK we Wrocławiu³⁷.

W 1967 r. wykonano prace dotyczące remontu dróg i wymiany darni oraz remont centralnego pomnika. Koszt tych prac wynosił 500 000 zł³⁸.

Wojewódzkie Zrzeszenie Gospodarki Komunalnej we Wrocławiu w nawiązaniu do ustaleń podjętych na naradzie odbytej w Lublinie 13 stycznia 1967 r. w sprawie grobownictwa wojennego zwróciło się do Ministerstwa Gospodarki Komunalnej o przydzielenie środków finansowych w 1967 r. na poprawę stanu technicznego i estetycznego wyglądu cmentarza bohaterów Armii Radzieckiej i mauzoleum Kutuzowa w Bolesławicach³⁹.

W związku z obchodami w 1967 r. 50 rocznicy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej zachodziła pilna potrzeba poprawienia stanu technicznego i estetycz-

³⁵ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Gospodarki Komunalnej, sygn. 9/24, s. 85.

³⁶ APWr, o/Lubań, PPRN w Bolesławcu, sygn. 1244, s. 104, 121.

³⁷ *Ibidem*, s. 63.

³⁸ *Ibidem*, s. 10.

³⁹ *Ibidem*, s. 1.

nego wyglądu całego obiektu. W tym celu WZGK we Wrocławiu nakazało wykonanie następujących prac budowlano-remontowych:

1. Przeprowadzono przede wszystkim remont Pomnika Zwycięstwa, tj. odkuto stary tynk, oczyszczono cegłę i nałożono nowy tynk oraz wyremontowano znajdujące się obok pomnika dwa postumenty pod armatki. Koszt robót określono na ok. 250 000 zł. Wykonawcą powyższych robót była Powiatowa Wielobranżowa Spółdzielnia Rzemieślnicza w Bolesławcu.
2. Wyremontowano główną aleję przez nałożenie na istniejącą nawierzchnię betonową dywanika asfaltu. Ponadto dokonano remontu schodów i murków oporowych na całej długości alei. Koszt robót wyceniono na ok. 350 000 zł. Wykonawcą była Miejska Służba Drogowa przy MRN w Bolesławcu.
3. Odmalowano bramę wejściową oraz napisy na bocznych filarach.
4. Wykonano kilka rabat kwiatowych z róż i kwiatów sezonowych w rejonie środkowej części alei i przy pomniku oraz uzupełniono drzewa i krzewy przy głównej alei. Zadrzewiono teren między ogrodzeniem a bocznymi drogami, przekopano i wyrównano teren przylegający do głównej alei na całej jej długości oraz zrealizowano inne prace, które miały wpływ na estetyczny wygląd obiektu. Koszt robót to ok. 150 000 zł. Wykonawcą powyższych prac było Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Bolesławcu, część robót przy zadrzewianiu została wykonana w czynie społecznym⁴⁰.

Powyższe prace zostały dokonane zgodnie z opisem technicznym i kosztorysem, który został opracowany przez Powiatowy Zespół Projektowy przy PPRN w Bolesławcu do 30 kwietnia 1967 r.⁴¹

Ogólny koszt doprowadzenia omawianego obiektu do należytego stanu określono na ok. 750 000 zł. Na wykonanie powyższych prac w budżecie PPRN w Bolesławcu zostały zaplanowane nakłady finansowe w wysokości 350 000 zł. Kwota ta była niewystarczająca na wykonanie wszystkich robót, więc zwrócono się o dofinansowanie w wysokości 400 000 zł z dotacji Ministerstwa Gospodarki Komunalnej⁴².

Cmentarz w latach 1945-1989 odgrywał bardzo charakterystyczną rolę w życiu Bolesławca i regionu. Przez lata stanowił główne miejsce, gdzie z okazji ważnych uroczystości składano hołd poległym. Nekropolia była również symbolem sojuszu polsko-radzieckiego. Składanie hołdu poległym żołnierzom stanowiło w okresie Polski Ludowej ważny punkt w partyjno-rządowych uroczystościach. Stałymi imprezami były obchody związane z utworzeniem Armii Czerwonej oraz wybuchem rewolucji październikowej. Świętowano również Dzień Zwycięstwa czy Dzień Wojska Polskiego. Uroczystości na cmentarzach odbywały się z udziałem władz lokalnych, przedstawi-

⁴⁰ *Ibidem*, s. 1-2.

⁴¹ *Ibidem*, s. 2.

⁴² *Ibidem*, s. 2-3.

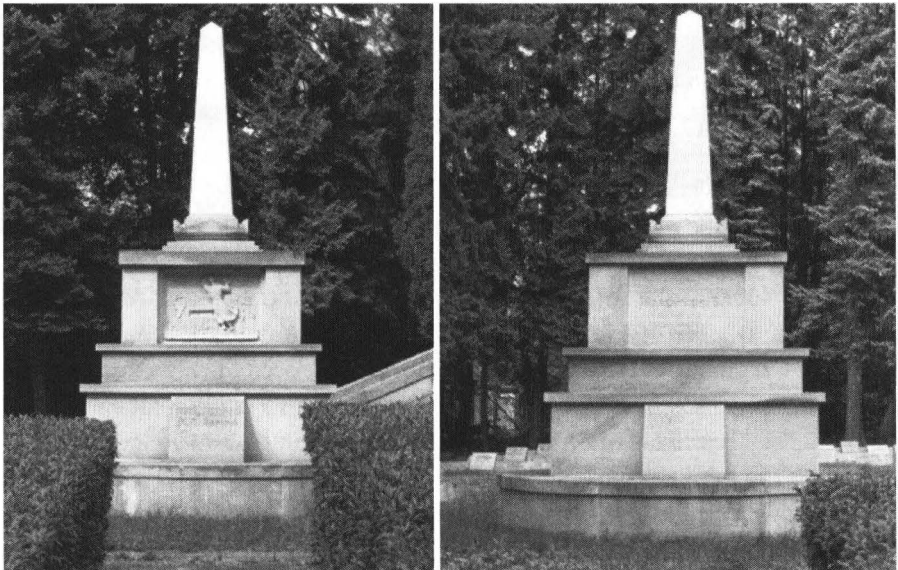
cieli partii politycznych, wojska polskiego, przedstawiciele władz radzieckich oraz społeczeństwa. Składano wieńce pod pomnikami, pełniono warty honorowe oraz dokonywano uroczystych odczytów i przemówień.

Po roku 1989 propagandowy charakter utrzymania nekropolii został zastąpiony ochroną prawną, do której państwo polskie jest zobowiązane międzynarodowymi przepisami. W dniu 22 lutego 1994 r. w Krakowie podpisano umowę między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o grobach i miejscach pamięci ofiar wojen i represji. Umowa ta uregulowała utrzymanie miejsc pamięci narodowej na terytorium obu państw⁴³.

W okresie od 30 września do 30 listopada 2001 r. zostało zrealizowane zadanie pn. „Renowacja balustrady kamiennej i pomników na terenie Cmentarza Wojennego przy ul. II Armii Wojska Polskiego w Bolesławcu”. Zakres rzeczowy zadania obejmował:

1. Odtworzenie balustrady kamiennej.
2. Renowację pomników S.P. Maksimowa i W.P. Zajcewa.
3. Oczyszczenie kolumny pomnika Kutuzowa oraz wykonanie nowej tablicy informacyjnej z napisem w języku rosyjskim.

Środki wykorzystane na wykonanie zadania to 60 000 zł przekazanych przez Ambasadę Federacji Rosyjskiej w RP, 30 000 zł przekazanych przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa⁴⁴.

Ryc. 4. Pomniki W.P. Zajcewa i S.P. Maksimowa (fot. autor)

⁴³ Dz.U. z dn. 21.10.1994, nr 112, poz. 543.

⁴⁴ www.um.boleslawiec.pl [20.03.2009].

W budżecie miasta za 2010 r. uwzględniono kwotę 29 800 zł na utrzymanie dwóch cmentarzy wojennych położonych na terenie miasta Bolesławca, m.in.: utrzymanie porządku i czystości, wykonywanie bieżących prac pielęgnacyjnych zieleni i elementów małej architektury, dbałość o czytelność napisów. Dotacja na utrzymanie dwóch cmentarzy wojennych, na których pochowano 3453 poległych, zgodnie z zapewnieniem wojewody miała wynosić 29 800 zł. W ramach przewidzianych środków wykonano następujące prace na terenie cmentarzy:

1. Pielęgnacja różanki, żywopłotu, drzew, trawników.
2. Pielęgnacja mogił i pielenie chwastów.
3. Całodzienne utrzymanie czystości.
4. Gracowanie alejek.
5. Utrzymywanie czystości na parkingu przy cmentarzu Kutuzowa⁴⁵.

W Bolesławcu znajdują się dwa cmentarze wojenne Armii Radzieckiej, oficerski przy ul. II Armii Wojska Polskiego i żołnierski przy ul. Willowej. Wpływ na powstanie cmentarzy w tym mieście miały działania wojenne, które trwały na tych terenach, oraz bliskość frontu. W wyniku przeprowadzonych badań powstał artykuł wzbogacający dość skąpą wiedzę na temat cmentarza wojennego im. Kutuzowa w Bolesławcu. Szczątkowe informacje na ten temat można uzyskać jedynie w przewodnikach i informatorach miejskich.

Rangi szczególności nadaje spora liczba pochowanych na cmentarzu im. Kutuzowa w Bolesławcu bohaterów Związku Radzieckiego. Ważną rolę w urządzeniu cmentarza odegrał pomnik Kutuzowa, od tego honorowego miejsca pamięci wyznaczono punkt odniesienia do budowy wojennej nekropolii. Warto przypomnieć, że Michaił Kutuzow zmarł właśnie w Bolesławcu.

Zagadnienie inwentaryzacji i losów cmentarzy wojennych przez dłuższy czas było pomijane w historii powojennej ziemi bolesławieckiej, chociaż niejako wpisuje się w jej tło. Próżno szukać obszernych publikacji dotyczących tematu. Natomiast w przybliżeniu problemu pomaga dokumentacja archiwalna, która w szczegółowy sposób ukazuje koleje losu nekropolii radzieckich. Cmentarze te popadają w zapomnienie i nie otacza się ich takim szacunkiem jak dawniej. Należy jednak zaznaczyć, że Urząd Miasta Bolesławiec we współpracy z Ambasadą Federacji Rosyjskiej oraz Radą Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa stara się utrzymywać w należyтым porządku ten obiekt, o czym świadczą przeprowadzane konserwacje nekropolii oraz częste wizytacje przedstawicieli rosyjskich.

---

⁴⁵ Zarządzenie nr 110/11 Prezydenta Miasta Bolesławiec z dnia 30 marca 2011 r. w sprawie sprawozdania z wykonania budżetu miasta za 2010 r.

Tab. 2. Wykaz poległych oficerów Armii Radzieckiej na Cmentarzu Wojennym im. Kutuzowa w Bolesławcu

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca, stopień	Data urodzenia	Data śmierci	Nr mogiły
1	Priachin D.P. – inżynier kapitan	brak danych	08.05.1945	1
2	Fisak A.F. – major	brak danych	08.05.1945	2
3	Parfienow A.A. – pułkownik	brak danych	08.05.1945	3
4	Szirogorow K.W. – kapitan	brak danych	08.05.1945	4
5	Sawwin Wasilij Iwanowicz – major	brak danych	09.05.1945	5
6	Sienatorow A.A. – wojenny technik trzeciego stopnia	brak danych	08.05.1945	6
7	Iwanow N.D. – lejtant	brak danych	06.05.1945	7
8	Wołyniec Boris Charitonowicz – major gwardii	brak danych	27.04.1945	8
9	Galiambierow I.N. – mł. lejtant	brak danych	09.04.1945	9
10	Kozłow Iwan Grigoriewicz – lejtant gwardii	1923	01.02.1945	10
11	Zausznikow Georgij Kuźmicz – major	brak danych	01.06.1945	11
12	Chomienko Leontij Siergiejewicz – st. lejtant	1922	08.05.1945	12
13	Wasiliszen Nikołaj Jakowlewicz – st. lejtant, bohater Związku Radzieckiego	1925	02.06.1945	13
14	Łysikow Wasilij P. – st. lejtant gwardii	1907	01.02.1945	14
15	Koditikow Dmitrij Michałowicz – mł. lejtant, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	25.01.1945	15
16	Aleksaidrow W.A. – lejtant gwardii	1921	03.02.1945	16
17	Zajcew W.P. – mł. lejtant	1922	23.01.1945	17
18	Gierszgorin A.S. – pułkownik gwardii	1909	23.01.1945	18
19	Ziemiakow Nikołaj Jefimowicz – lejtant	1913	08.05.1945	19
20	Udowickij Iwan G. – major gwardii	brak danych	03.04.1945	20
21	Worobiew Jurij Igoriewicz – major gwardii	1919	25.04.1945	21
22	Griszko Kiryłł Jemielianowicz – major gwardii	1909	16.06.1945	22
23	Pogorskij Władimir Wasiliewicz – st. lejtant	brak danych	03.03.1945	23
24	Kaznow Iwan Michajłowicz – st. lejtant	1921	13.06.1945	24
25	Tańkin A.F. – major	1913	01.04.1945	25
26	Zajcew Paweł – st. sierżant	brak danych	brak danych	26
27	Marczenko Aleksiej Jefimowicz – major	brak danych	09.05.1945	27

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca, stopień	Data urodzenia	Data śmierci	Nr mogiły
28	Iwaszko A.N. – inżynier major	brak danych	08.05.1945	28
29	Didkowskij – podpułkownik	1901	27.04.1945	29
30	Limasow N.S. – kapitan A/S	brak danych	brak danych	30
31	Sitnikow Konstantin Fedorowicz – kapitan gwardii	1910	08.05.1945	31
32	Tołkunow T.A. – kapitan	1902	08.05.1945	32
33	Kriusziew Iwan Filipowicz – kapitan	brak danych	08.05.1945	33
34	Wierdiejew Awans Kaszimowicz – st. sierżant, bohater Związku Radzieckiego	1916	01.05.1945	34
35	Gulajew Iwan Michajłowicz – mł. lejtnant	brak danych	08.05.1945	35
36	Karpow Witalij Antonowicz – mł. lejtnant	1923	29.05.1945	36
37	Szachmanow Wiktor Ustinowicz – major	brak danych	28.05.1945	37
38	Bakłanow A.A. – kapitan	brak danych	25.05.1945	38
39	Paramazin G.A. – lejtnant	brak danych	25.05.1945	39
40	Iwanow N.F. – lejtnant	brak danych	08.05.1945	40
41	Ponaczewnyj – lejtnant gwardii	1923	01.02.1945	41
42	Timakow G.S. – kapitan gwardii	brak danych	26.04.1945	42
43	Kudriawcew Wiktor Wasiliewicz – lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	08.02.1945	43
44	Burczenkow Siergiej Wasiliewicz – sierżant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	31.01.1945	44
45	Bajmuchanow Musra Bajmuchanowicz – lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	18.03.1945	45
46	Sinicy A.P. – podpułkownik	brak danych	02.04.1945	46
47	Pietroń Dmitrij Pawłowicz – pułkownik gwardii	1897	08.06.1945	47
48	Syczew Iwan Iwanowicz – lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	26.01.1945	48
49	Sawienko Akim Anufriewicz – major gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	29.01.1945	49
50	Zienkowskij Andriej Iwanowicz – st. lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	31.01.1945	50

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca, stopień	Data urodzenia	Data śmierci	Nr mogiły
51	Iwanow Paweł Pietrowicz – st. lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1923	12.02.1945	51
52	Artiemienko W. – pułkownik gwardii	1914	17.04.1945	52
53	Prokofiew Michaił Ignatowicz – major	brak danych	22.04.1945	53
54	Piewniew G. Michajłowicz – lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	1922	27.01.1945	54
55	Wiszniakow Michaił A. – major	1908	09.06.1945	55
56	Kanaszwili Władimir Zasiłowicz – mł. lejtnant	1919	16.04.1945	56
57	Doroginin Wasilij Nikołajewicz – podpułkownik gwardii	18.03.1905	03.04.1945	57
58	Korotki Piotr Aleksandrowicz – podpułkownik	1918	18.06.1945	58
59	Orłow Iwan Grigorjewicz – kapitan	brak danych	27.06.1945	59
60	Wasin Piotr Nazarewicz – major gwardii	1912	25.04.1945	60
61	Karmiszin Iwan Grigorjewicz – st. lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1923	08.06.1945	61
62	Małyszew Michaił Andrejewicz – podpułkownik med-służby	1889	1945	62
63	Wierszagin Iwan Filipowicz – pułkownik	1889	04.12.1945	63
64	Girniak Nikołaj Filipowicz – I Dowódca wojsk pancernych	1910	11.02.1945	64
65	Szujajew – podpułkownik	brak danych	27.04.1945	65
66	Bołsunowski – podpułkownik	brak danych	27.04.1945	66
67	Kalderkin Iosif Iwanowicz – major	brak danych	08.05.1945	67
68	Miedwied I.F. – kapitan	25.09.1918	16.03.1945	68
69	Gielfand I.S. – major inżynier	brak danych	08.05.1945	69
70	Jermolenko – major	brak danych	27.04.1945	70
71	Sobolew Anatolij Kuźmicz – pułkownik gwardii	brak danych	01.05.1945	71
72	Pundikow Wasilij Pietrowicz – jefrejtor, bohater Związku Radzieckiego	1922	27.04.1945	72
73	Borsukow Dmitrij Pietrowicz – podpułkownik	25.10.1904	02.04.1945	73
74	Szumiejew Paweł Iwanowicz – pułkownik gwardii	brak danych	01.05.1945	74

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca, stopień	Data urodzenia	Data śmierci	Nr mogiły
75	Maksjutow Siergiej Pawłowicz – bohater Związku Radzieckiego	brak danych	brak danych	75
76	Filimonow Tichon E. – major	brak danych	08.05.1945	76
77	Awierianow Konstantij Antonowicz – kapitan gwardii, bohater Związku Radzieckiego	25.09.1922	27.05.1946	77
78	Szpak Michaił Dawidowicz – pułkownik	1905	27.04.1945	78
79	Skrywał – pułkownik gwardii	brak danych	29.04.1945	79
80	Kołosow Wiktor Aleksejewicz – podpułkownik gwardii	brak danych	15.04.1945	80
81	Gusiew Iwan Pietrowicz – st. lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1920	29.03.1945	81
82	Sokolskij Grigorij Sewastianowicz – pułkownik	brak danych	12.03.1945	82
83	Walkow Wasilij Matwiejewicz – podpułkownik	brak danych	23.04.1945	83
84	Imamietdinow Mogosut Mołojarowicz – starszy szeregowy, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	02.03.1945	84
85	Judin Iwan Daniłowicz – lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	22.04.1945	85
86	Bondar G.G. – st. lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	03.04.1945	86
87	Kagan Moisiej Władimirowicz – pułkownik, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	brak danych	87
88	Iwaszko G.Ł. – major, bohater Związku Radzieckiego	1921	25.01.1945	88
89	Sawieliew Konstantin Aleksandrowicz – st. sierżant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1924	30.01.1945	89
90	Dunajewskij – st. lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	1923	01.03.1945	90
91	Gorinow Aleksiej Aleksejewicz – podpułkownik	brak danych	14.02.1945	91
92	Minakow Timofiej Wasilewicz – podpułkownik	1913	07.04.1945	92
93	Rainier Mendel Bierkowicz – podpułkownik	1906	29.04.1945	93
94	Groń Aleksandr Jefimowicz – pułkownik	1908	28.04.1945	94

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca, stopień	Data urodzenia	Data śmierci	Nr mogiły
95	Połowinkin Aleksandr Iwanowicz – bohater Związku Radzieckiego	1920	08.03.1945	95
96	Andrjuszew Aleksiej Iwanowicz – mł. sierżant, bohater Związku Radzieckiego	1925	14.02.1945	96
97	Roztaszwili Szota Pietrowicz – sierżant, bohater Związku Radzieckiego	1923	16.02.1945	97
98	Alijewskij Aleksiej Pietrowicz – lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	21.01.1945	98
99	Tijew G.N. – kapitan gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	08.05.1945	99
100	Matwiejew N.A. – kapitan gwardii	brak danych	01.06.1945	100
101	Safronow K.S. – kapitan	1923	01.05.1945	101
102	Kanonowicz W.K. – podpułkownik gwardii	1917	30.04.1945	102
103	Suchorukow Konstantin G. – st. lejtnant gwardii	1915	01.04.1945	103
104	Borodulin Aleksandr W. – st. lejtnant gwardii	brak danych	03.05.1945	104
105	Koniagin W.T. – lejtnant	1923	01.05.1945	105
106	Mozzorin Stepan F. – lejtnant	brak danych	15.02.1945	106
107	Jurczenko Nikołaj Iwanowicz – kapitan, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	08.02.1945	107
108	Bołtabanow – jefrejtor, bohater Związku Radzieckiego	1925	22.04.1945	108
109	Dudka Ł.M. – pułkownik gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1908	26.04.1945	109
110	Biełousow Iwan Pawłowicz – pułkownik	brak danych	25.04.1945	110
111	Małych E. – lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1923	20.04.1945	111
112	Małkow Aleksiej Dimitrijewicz – bohater Związku Radzieckiego	brak danych	19.02.1945	112
113	Ewsjukow Nikołaj Andriejewicz – kapitan gwardii, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	08.03.1945	113
114	Katajew Pietr Michaiłowicz – major gwardii	1907	08.05.1945	114
115	Fedotow Aleksiej Siergiejewicz – kapitan, bohater Związku Radzieckiego	1917	1945	115

Lp.	Nazwisko i imię, imię ojca, stopień	Data urodzenia	Data śmierci	Nr mogiły
116	Litwinow Danil Siergiejewicz – podpułkownik	brak danych	16.04.1945	116
117	Jegorow Ilia Jegorowicz – lejtnant gwardii, bohater Związku Radzieckiego	1924	03.03.1945	117
118	Koptiew Siergiej Matwiejewicz – lejtnant	1916	06.06.1945	118
119	Irisow I. – lejtnant	1924	06.06.1945	119
120	Maljuga Nikołaj Siemienowicz – st. lejt- nant gwardii, bohater Związku Radziec- kiego	1918	14.02.1945	120
121	Bogdanow Grigorij Panteliejew – st. lejt- nant gwardii	brak danych	17.06.1945	121
122	Bondar W.A. – major	1911	16.06.1945	122
123	Bułatnikow Aleksandr Iwan – mł. lejtnant	1919	17.06.1945	123
124	Efimow Dmitrij Nikitowicz – mł. lejtnant	1922	12.02.1945	124
125	Diumin Aleksiej Tichonowicz – podpuł- kownik	brak danych	23.02.1945	125
126	Stiepin Wasilij Iwanowicz – podpułkownik	brak danych	02.02.1945	126
127	Suprienkow Boris Iwanowicz – lejtnant	1921	08.05.1945	127
128	Czaszinskij M. – lejtnant gwardii	brak danych	08.05.1945	128
129	Iwaszko Adolf Antonowicz – mł. lejtnant	brak danych	08.05.1945	129
130	Ermochin I.G. – kapitan	brak danych	09.05.1945	130
131	Anosow Nikołaj Siemienowicz – mł. lejtnant	1924	01.05.1945	131
132	Kariejew Batyr – lejtnant gwardii	1925	01.05.1945	132
133	Gonczarow – st. lejtnant, bohater Związku Radzieckiego	1918	1945	133
134	Maksimow W.K. – generał major	brak danych	07.05.1945	134
135	Kowalenko Siergiej – mł. sierżant, bohater Związku Radzieckiego	brak danych	03.02.1945	135
136	Rachmanin – kapitan	brak danych	13.02.1945	136
137	Awinow – st. lejtnant	brak danych	06.05.1945	137
138	Leskow Nikołaj Fadijewicz – mł. lejtnant	1914	09.05.1945	138
139	Soroczinskij Georgij Andriejewicz – major	brak danych	01.05.1945	139
140	Szerstjukow Efim Ilicz – st. lejtnant	brak danych	26.01.1945	140
141	Gruszko Iwan Borisowicz – lejtnant	1916	26.04.1945	141

Źródło: opracowanie własne.

Krzysztof Kostka

WAR CEMETERY OF THE SOVIET ARMY
NAMED AFTER KUTUZOV IN BOLESŁAWIEC

Summary

This article focuses on war graves on the territory of Bolesławiec and particularly the war cemetery named after Kutuzov in Bolesławiec. There are graves of 7 soldiers of the Armoured Corps guard and 31st Infantry Division. The monument of M.I. Kutuzov is the centre of the complex under which the sarcophagus with intestines was originally fixed. In this article the stages of creation, modernisation and renovation of the object are presented. Furthermore, costs which were needed for maintenance of this cemetery and the meaning which it used to have are shown. Writing this article, I have studied mainly archival materials stored in the National Archive in Wrocław and the Department in Lubań, and also documents stored in the Museum of Pottery in Bolesławiec.